КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.78.21147
УДК 343.98(045)

О. Г. Бондаренко,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8270-5316

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА ПРАКТИКА ЄСПЛ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: olena.bondarenko@npp.kai.edu

Метою *статті є дослідження правових гарантій захисту приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України, а також аналіз міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини щодо допустимості втручання держави у приватну сферу особи. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення балансу між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням фундаментальних прав людини, оскільки застосування негласних процесуальних заходів пов'язане з істотним втручанням у приватне життя особи.* ***Методи дослідження:*** *у роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема формально-юридичний – для аналізу норм кримінального процесуального законодавства України, порівняльно-правовий – для зіставлення національного регулювання з міжнародними стандартами та практикою Європейського суду з прав людини, а також системно-структурний – для визначення місця негласних слідчих (розшукових) дій у системі кримінального процесуального доказування.* ***Результати:*** *встановлено, що ефективність правових гарантій захисту приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій залежить від реального змісту судового контролю та належного обґрунтування пропорційності втручання. Виявлено тенденцію до формалізації судового контролю та недостатнього обґрунтування необхідності втручання у приватну сферу особи.* ***Обговорення:*** *отримані результати свідчать про наявність проблем у забезпеченні ефективного судового контролю, що не повною мірою відповідає стандартам Європейського суду з прав людини. Це зумовлює необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування з метою забезпечення належного балансу між інтересами кримінального правосуддя і захистом прав людини.*

Ключові слова: *негласні слідчі (розшукові) дії; приватне життя; судовий контроль; слідчий суддя; кримінальний процес; практика ЄСПЛ.*

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасному кримінальному процесі однією з ключових проблем є забезпечення балансу між ефективністю розслідування кримінальних правопорушень та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини. Особливої гостроти ця проблема набуває у зв'язку із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій, які за своєю правовою природою передбачають приховане втручання у приватне життя особи. Це зумовлює підвищені вимоги до наявності ефектив-

них процесуальних гарантій, серед яких визначальне місце займає судовий контроль.

Водночас аналіз кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування свідчить про наявність проблем у забезпеченні таких гарантій, зокрема щодо формалізації судового контролю та недостатньої оцінки пропорційності втручання у права особи під час надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Практика Європейського суду з прав людини встановлює чіткі стандарти допустимості втручання у приватне життя, які ґрунтуються на принципах законності, легітимної мети, необхідності у демократичному суспільстві та пропорційності. Водночас національна правозастосовна практика не завжди повною мірою відповідає зазначеним стандартам, що зумовлює необхідність їх наукового осмислення та імплементації.

У зв'язку з цим актуальним є дослідження правових гарантій захисту приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини, а також визначення шляхів удосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Проблематика забезпечення правових гарантій захисту приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій неодноразово ставала предметом наукових досліджень у галузі кримінального процесуального права. Окремі аспекти правового регулювання негласних слідчих (розшукових) дій, їх процесуальної природи та ролі судового контролю у забезпеченні прав людини досліджувалися у працях таких науковців, як Ю. Грошевий, В. Тертишник, О. Капліна, М. Михеєнко, В. Тацій та інших.

У науковій літературі значна увага приділяється питанням правової природи негласних слідчих (розшукових) дій, підставам їх проведення, процесуальним гарантіям законності їх застосування, а також ролі слідчого судді у здійсненні судового контролю за втручанням у приватне життя особи. Окремі дослідження також присвячені аналізу практики Європейського суду з прав людини щодо застосування заходів прихованого спостереження та оцінки їх відповідності вимогам статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Водночас у наукових працях недостатньо комплексно досліджено питання забезпечення ефективних гарантій захисту приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій з урахуванням сучасної практики Європейського суду з прав людини та особливостей правозастосування у кримінальному процесі України. Це зумовлює необхідність подальшого наукового аналізу зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право на повагу до приватного життя належить до фундаментальних прав людини та виступає однією з ключових гарантій недоторканності особистої сфери. Його значення у кримінальному процесі зумовлене тим, що застосування окремих процесуальних заходів, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язане з можливістю втручання у приватне життя особи.

У національному законодавстві це право закріплено у статті 32 Конституції України, яка встановлює заборону втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених законом [1]. Водночас відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод таке втручання допускається лише за умови його законності, легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві [2]. У практиці Європейського суду з прав людини ці вимоги конкретизуються через принцип пропорційності, який передбачає обов'язкову оцінку обґрунтованості та меж втручання у сферу приватності. У зв'язку з цим характер негласних слідчих (розшукових) дій зумовлює необхідність встановлення чітких правових підстав їх застосування та ефективних гарантій захисту прав людини.

Кримінальне процесуальне законодавство України має низку обмежень щодо застосування негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, вони можуть проводитися лише у кримінальних провадженнях щодо тяжких або особливо тяжких злочинів та за наявності достатніх підстав

вважати, що отримана інформація матиме значення для досудового розслідування. Відповідно до статей 246–250 КПК України, їх проведення можливе виключно на підставі дозволу слідчого судді [3].

Встановлення обов'язковості судового дозволу свідчить про те, що законодавець розглядає судовий контроль як один із ключових механізмів забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні. Саме на цій стадії має здійснюватися попередня оцінка допустимості втручання у сферу приватного життя. Водночас аналіз чинного кримінального процесуального законодавства дає підстави стверджувати, що воно не містить чітких критеріїв оцінки пропорційності такого втручання, а це в свою чергу створює передумови для формального підходу до вирішення питання про надання відповідного дозволу.

Відсутність законодавчого визначення поняття «судовий контроль» зумовила формування різних наукових підходів до його розуміння. У науковій літературі він переважно розглядається як діяльність суду, спрямована на перевірку законності та обґрунтованості процесуальних рішень і дій органів кримінального провадження (Л. Кирій, Д. Кисленко) [4; 5].

У контексті застосування негласних слідчих (розшукових) дій судовий контроль набуває особливого значення, оскільки саме на стадії надання дозволу має здійснюватися перевірка не лише формальної відповідності клопотання вимогам закону, а й його обґрунтованості та співмірності втручання у права особи (С.В. Тищенко) [6].

Таким чином, судовий контроль у цій сфері повинен мати змістовний характер і включати оцінку наявності достатніх підстав для застосування відповідних заходів, їх необхідності та пропорційності поставленій меті. Попри це, у наукових дослідженнях звертається увага на проблеми реалізації такого підходу на практиці.

Зокрема, на думку Лісового О.О., у діяльності слідчих суддів простежується тенденція до формального підходу при вирішенні клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що проявляється у недостатній перевірці обґрунтованості та пропорційності втручання у приватне життя особи [7]. Водночас Тішин М.В. підкреслює, що ефективний судовий контроль передбачає не лише формальну перевірку клопотання, а й оцінку достатності підстав для застосування негласних заходів [8].

Наведені підходи свідчать про існування розриву між нормативною моделлю судового контролю та практикою її реалізації, що створює ризики формалізації відповідної діяльності та зниження рівня гарантій захисту прав людини у кримінальному провадженні.

Зазначені проблеми знаходять підтвердження і у практиці Верховного Суду. Зокрема, клопотання слідчих і прокурорів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій у більшості випадків задовольняються, а ухвали про надання дозволу нерідко містять узагальнені формулювання без детального обґрунтування необхідності втручання у приватне життя особи. Подібна практика свідчить про відсутність належного балансу між інтересами кримінального правосуддя та правами людини.

Особливої уваги потребує питання оцінки пропорційності втручання у приватне життя особи, яке повинно виступати ключовим елементом судового контролю. Однак на практиці цей аспект нерідко залишається поза належною увагою слідчих суддів, що створює ризики необґрунтованого обмеження фундаментальних прав людини. Отже, існуюча практика здійснення судового контролю не завжди забезпечує належний рівень захисту права на повагу до приватного життя.

Важливе значення для формування сучасного підходу до оцінки допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, має практика Верховного Суду, зокрема правові позиції, викладені у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 21 листопада 2022 року у справі № 991/492/19 та постанові Великої Палати Верховного Суду від 31 серпня 2022 року у справі № 756/10060/17.

У цих рішеннях Верховний Суд сформував підхід, відповідно до якого оцінка допустимості доказів не може зводитися до формальної перевірки дотримання процесуальної форми. Він наголосив, що визначальним є не сам факт про-

цесуального порушення, а його характер, зміст та вплив на результати доказування і реалізацію прав сторін [9,10]. Такий підхід фактично означає перехід до концепції змістовної (матеріальної) оцінки доказів, відповідно до якої їх допустимість визначається з урахуванням сукупності обставин, зокрема впливу порушень на достовірність доказової інформації та забезпечення процесуальних гарантій сторони захисту.

Водночас слід зазначити, що відхід від суто формального підходу, хоча і сприяє підвищенню гнучкості правозастосування, може створювати ризики надмірної дискреції суду при оцінці допустимості доказів. Це, у свою чергу, потребує вироблення чітких критеріїв такої оцінки, що є одним із перспективних напрямів подальшого розвитку кримінального процесуального законодавства.

Практика Європейського суду з прав людини послідовно підкреслює необхідність забезпечення ефективного контролю за застосуванням заходів таємного спостереження як ключової гарантії захисту права на повагу до приватного життя. Зокрема, у справі *Ekimdzhiev and Others v. Bulgaria* (2022) Суд встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю належних гарантій контролю за такими заходами, що проявлялося у недосконалості процедур їх санкціонування та недостатньому нагляді за діяльністю уповноважених органів [11].

Подальший розвиток цієї правової позиції простежується у рішенні *Green Alliance v. Bulgaria* (2026), у якому ЄСПЛ акцентував увагу на необхідності існування чітких, прозорих і ефективних механізмів контролю за проведенням негласних заходів, зокрема щодо використання прихованих агентів [12]. Таким чином, Суд формує підхід, відповідно до якого формальна наявність законодавчого регулювання не є достатньою — визначальним є ефективність гарантій проти свавільного втручання.

Європейський суд з прав людини виходить із усталеного підходу, згідно з яким втручання у приватне життя є допустимим лише за умови дотримання трьох базових критеріїв: воно має бути передбачене законом, переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві. При цьому критерій «необхідності» передбачає не лише формальну відповідність закону, а й наявність ефективного контролю за застосуванням відповідних заходів.

Висновки. Отже, практика ЄСПЛ формує чіткі стандарти, які повинні враховуватися національними судами при оцінці допустимості та обґрунтованості втручання у приватне життя, зокрема при дослідженні доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Реалізація цих стандартів є необхідною умовою забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та захистом фундаментальних прав людини.

Тому проведений аналіз свідчить, що ефективність забезпечення права на повагу до приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій безпосередньо залежить від змістовного характеру судового контролю. Формальне дотримання процесуальних вимог саме по собі не забезпечує належного рівня захисту прав людини без їх реальної оцінки у кожному конкретному випадку.

Крім того, встановлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України не містить чітких критеріїв оцінки пропорційності втручання у приватне життя, що створює передумови для формалізації судового контролю. У практиці розгляду клопотань про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, слідчі судді нерідко обмежуються перевіркою формальної відповідності клопотання вимогам закону, не здійснюючи належної оцінки необхідності та співмірності втручання.

Водночас практика Верховного Суду свідчить про поступовий перехід до концепції змістовної (матеріальної) оцінки доказів, що відповідає стандартам Європейського суду з прав людини. Однак відсутність законодавчо закріплених критеріїв такої оцінки зумовлює ризик надмірної дискреції суду та неоднаковості правозастосування.

З метою підвищення ефективності судового контролю та забезпечення належного балансу між інтересами кримінального правосуддя і правами людини, обґрунтованим видається внесення змін до кримінального процесуального законодавства України. Зокрема, доцільним є доповнення статті 248 КПК України положен-

ням, відповідно до якого у клопотанні про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути обґрунтовано:

- неможливість отримання необхідної інформації іншим, менш інвазивним способом;
- співмірність втручання у приватне життя поставленій меті;
- конкретні ризики, які зумовлюють необхідність застосування саме негласних заходів.

Також запровадження у КПК України окремої норми, яка б закріплювала критерії оцінки пропорційності втручання у приватне життя, сформульовані з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, зокрема:

- законність втручання;
- наявність легітимної мети;
- необхідність у демократичному суспільстві;
- адекватність та мінімальність втручання.

Реалізація зазначених пропозицій сприятиме підвищенню якості судового контролю, уніфікації правозастосовної практики та забезпеченню реального, а не декларативного захисту права на повагу до приватного життя під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Отже, удосконалення правового регулювання та практики застосування негласних слідчих (розшукових) дій має здійснюватися з урахуванням необхідності забезпечення балансу між інтересами кримінального правосуддя та захистом фундаментальних прав людини, що є необхідною умовою функціонування правової держави.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 20.03.2026).

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.03.2026).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 20.03.2026).

4. Кирій Л.В. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2007. 220 с.

5. Кисленко Д. Судовий контроль під час розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 16 с.

6. Тищенко С.В. Судовий контроль у кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Дніпро, 2024. 250 с. https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/08/dysertacziya-tyshhenko_compressed.pdf

7. Лісовий О.О. Удосконалення судового контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 1 (36). С. 107-111. DOI: https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1.743

8. Тішин М.В. Судовий контроль у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук. Львів, 2023. 215 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7493/1/tishin_d.pdf

9. Постанова Верховного Суду від 21 листоп. 2022 р. Справа № 991/492/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441863.

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 серп. 2022 р. у справі № 756/10060/17 (провадження № 13-3кс22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457

11. Ekimdzhiev and Others v. Bulgaria, no. 70078/12, judgment of 11 January 2022. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214673.

12. Green Alliance v. Bulgaria, no. 6580/22, judgment of 17 February 2026. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-248589

References

1. Konstytutsiya Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr (data zvernennya: 20.03.2026).

2. Konventsiya pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04 lystop. 1950 r. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (data zvernennya: 20.03.2026).

3. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (data zvernennya: 20.03.2026).

4. Kyriy L.V. Vidomchyy, sudovyy kontrol ta prokurorskyy nahlyad za vidmovoyu v porushenni kryminalnoyi spravy: dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv, 2007. 220 s.

5. Kyslenko D. Sudovyy kontrol pid chas rozsliduvannya zlochyniv: avtoref. dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kyiv, 2012. 16 s.

6. Tyshchenko S.V. Sudovyy kontrol u kryminalnomu provadzhenni Ukrayiny: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Dnipro, 2024. 250 s. https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/08/dysertacziya-tyshhenko_compressed.pdf

7. Lisovyy O.O. Udoskonalennya sudovoho kontrolyu za provedennyam nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) diy. Prykarpatskyy yurydychnyy visnyk. 2021. Vyp. 1 (36). S. 107-111. DOI: https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1.743

8. Tishyn M.V. Sudovyy kontrol u kryminalnomu provadzhenni: dys. … kand. yuryd. nauk. Lviv, 2023. 215 s. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/7493/1/tishin_d.pdf

9. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21 lystop. 2022 r. Sprava № 991/492/19. Yedynyy derzhavnyy reyestr sudovykh rishen. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107441863.

10. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 31 serp. 2022 r. u spravi № 756/10060/17 (provadzhennya № 13-3ks22). URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457

11. Ekimdzhiev and Others v. Bulgaria, no. 70078/12, judgment of 11 January 2022. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214673.

12. Green Alliance v. Bulgaria, no. 6580/22, judgment of 17 February 2026. European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-248589

Olena Bondarenko

LEGAL GUARANTEES OF THE PROTECTION OF PRIVATE LIFE IN THE CONDUCT OF COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF UKRAINE: INTERNATIONAL STANDARDS AND THE CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Husara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: olena.bondarenko@npp.kai.edu

The purpose *of the article is to examine the legal guarantees of the protection of private life during the conduct of covert investigative (search) actions in the criminal procedure of Ukraine, as well as to analyze international standards and the case law of the European Court of Human Rights regarding the admissibility of state interference in the private sphere of an individual.*

The relevance of the study is обусловлена (driven by) the need to ensure a balance between the effectiveness of criminal prosecution and the protection of fundamental human rights, as the use of covert procedural measures involves significant interference with private life.

The article analyzes the legal nature of covert investigative (search) actions as a form of procedural interference in the private sphere and determines their place within the system of criminal procedural evidence. Particular attention is paid to judicial control as a key guarantee of the protection of human rights

and freedoms, as well as to the powers of the investigating judge in deciding on the authorization of such actions.

The study examines international standards for the protection of the right to respect for private life and the case law of the European Court of Human Rights, in particular the approaches to assessing the legality, necessity, and proportionality of interference. It is established that the effectiveness of legal guarantees largely depends on the substantive nature of judicial control and the proper application of the principle of proportionality.

Research methods: *the study employs a combination of general scientific and special legal methods, including the formal-legal method for analyzing the norms of Ukrainian criminal procedural legislation, the comparative-legal method for comparing national regulation with international standards and the case law of the European Court of Human Rights, and the systemic-structural method for determining the place of covert investigative (search) actions within the system of criminal procedural evidence.* **Results:** *it has been established that the effectiveness of legal guarantees for the protection of private life during the conduct of covert investigative (search) actions depends on the substantive nature of judicial control and the proper justification of the proportionality of interference. A tendency toward the formalization of judicial control and insufficient substantiation of the necessity of interference in the private sphere has been identified.* ***Discussion:*** *the obtained results indicate the existence of problems in ensuring effective judicial control, which does not fully comply with the standards of the European Court of Human Rights. This necessitates the improvement of Ukrainian criminal procedural legislation and its application in order to ensure an appropriate balance between the interests of criminal justice and the protection of human rights.*

Keywords: *covert investigative (search) actions; private life; judicial control; investigating judge; criminal procedure; case law of the European Court of Human Rights.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.04.2026

© Бондаренко О.Г., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0